

СЕКЦІЯ 5 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.97/.99:355.01:004.9(477)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-8>

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ, ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Сотула Олександр Сергійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
sotula64@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4633-4500

Стаття присвячена комплексному дослідженню правових засад та організаційно-правових механізмів здійснення судочинства в Україні в умовах воєнного стану, запровадженого внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення безперервності функціонування судової системи та реалізації конституційного права на судовий захист у надзвичайних умовах, коли значна частина судів опинилася на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій.

Метою статті є з'ясування адміністративно-правових та процесуальних засад організації судочинства під час воєнного стану, виявлення їх переваг і недоліків, формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання. У дослідженні застосовано формально-юридичний, порівняльно-правовий та системно-структурний методи наукового пізнання.

Результати. Проаналізовано конституційні гарантії права на судовий захист, положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», процесуальні кодекси та практику їх застосування в умовах війни. Особливу увагу приділено механізмам зміни територіальної підсудності судових справ, рекомендаціям Ради суддів України та Верховного Суду щодо організації роботи судів, цифровій трансформації судочинства.

Встановлено, що ключовими інструментами забезпечення безперервності правосуддя стали: зміна територіальної підсудності справ відповідно до статті 147 Закону «Про судоустрій і статус суддів»; розширення використання електронного суду та відеоконференцзв'язку; диференціація справ за критерієм невідкладності; створення умов для дистанційної участі в судових засіданнях з використанням власних технічних засобів учасників процесу.

Доведено, що цифровізація судочинства стала критично важливим чинником збереження доступу до правосуддя для внутрішньо переміщених осіб, мешканців прифронтових територій та інших вразливих груп. Водночас виявлено системні проблеми: нерівномірність технічного оснащення судів, нерівність доступу громадян до цифрових сервісів, перевантаженість окремих судів, недостатню правову визначеність дистанційних процедур.

Висновки. Сформульовано висновок про необхідність подальшого законодавчого вдосконалення механізмів організації судочинства в умовах надзвичайних правових режимів для повноцінної реалізації стандартів справедливого суду, визначених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Конституцією України.

Ключові слова: судочинство, воєнний, стан, правосуддя, доступ, цифровізація, відеоконференція, організація, територіальна підсудність, справедливий суд, захист, дистанційна участь.

ORGANIZATION OF JUDICIAL PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW: LEGAL FRAMEWORK, DIGITAL TRANSFORMATION AND ACCESS TO JUSTICE IN UKRAINE

Sotula Oleksandr Serhiiiovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
sotula64@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4633-4500

The article is devoted to a comprehensive study of the legal framework and organizational-legal mechanisms for the administration of justice in Ukraine under martial law imposed as a result of the full-scale armed aggression of the Russian Federation. The relevance of the study is determined by the need to ensure the continuity of the judicial system and the realization of the constitutional right to judicial protection under emergency conditions, when a significant part of the courts found themselves in temporarily occupied territories or in the zone of active hostilities.

The purpose of the article is to clarify the administrative-legal and procedural principles of organizing judicial proceedings during martial law, to identify their advantages and disadvantages, and to formulate proposals for improving legal regulation. The study applies formal-legal, comparative-legal and systemic-structural methods of scientific cognition.

Results. *The constitutional guarantees of the right to judicial protection, provisions of the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», procedural codes and the practice of their application in wartime conditions are analyzed. Special attention is paid to mechanisms for changing territorial jurisdiction of court cases, recommendations of the High Council of Justice and the Supreme Court on organizing court operations, and digital transformation of justice.*

It has been established that the key tools for ensuring continuity of justice were: changing territorial jurisdiction of cases in accordance with Article 147 of the Law «On the Judiciary and Status of Judges»; expanding the use of electronic court and videoconferencing; differentiation of cases by urgency criterion; creating conditions for remote participation in court hearings using participants' own technical means.

It is proven that digitalization of justice has become a critically important factor in maintaining access to justice for internally displaced persons, residents of frontline territories and other vulnerable groups. At the same time, systemic problems have been identified: uneven technical equipment of courts, inequality of citizens' access to digital services, overload of certain courts, insufficient legal certainty of remote procedures.

Conclusions. *The conclusion is formulated about the necessity of further legislative improvement of mechanisms for organizing judicial proceedings under emergency legal regimes for full implementation of fair trial standards defined by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Constitution of Ukraine.*

Keywords: *administration of justice, martial law, justice, access, digitalization, video conference, organization, territorial jurisdiction, fair trial, protection, remote participation.*

Вступ. У сучасних умовах широкомасштабної збройної агресії проти України питання забезпечення безперервного функціонування судової влади набуло не лише правового, а й гуманітарного виміру. Введення воєнного стану як особливого правового режиму передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод людини, однак не скасовує конституційних гарантій права на судовий захист та обов'язку держави забезпечувати доступ до правосуддя.

Воєнний стан зумовив істотну трансформацію організаційних і процесуальних механізмів судочинства. Частина судів опинилася на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, що потребувало зміни територіальної підсудності, передислокації судів та перерозподілу судових справ. Одночасно постала нагальна потреба поєднати реальний доступ осіб до суду з належним рівнем безпеки суддів, працівників апарату та учасників процесу, що зумовило активне використання

механізмів дистанційної роботи судів, електронного документообігу та проведення судових засідань у режимі відео конференції.

Розширення практики дистанційного судочинства поставило низку доктринальних і практичних питань щодо відповідності таких форм реалізації правосуддя стандартам справедливого суду, гарантованим Конституцією України та міжнародними договорами. Серед ключових викликів – забезпечення ефективної участі сторін у процесі, дотримання принципів змагальності, рівності прав учасників, публічності судового розгляду та належної ідентифікації осіб, які беруть участь у засіданні дистанційно.

Метою статті є з'ясування адміністративно-правових та процесуальних засад здійснення судочинства в Україні в умовах дії воєнного стану, виявлення їх сильних сторін та прогалин, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання й практики організації судочинства.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика здійснення судочинства в умовах воєнного стану в українській доктрині має певне напрацювання, але залишається фрагментарним і переважно орієнтованим на окремі процесуальні галузі. Значний внесок зробив М. І. Смокович, який проаналізував чинне процесуальне законодавство та пакет законопроектних змін, зосередившись на проблемах територіальної зміни підсудності, забезпечення доступу до правосуддя та безпеки суддів (Смокович, 2022).

Окремий напрям становлять праці, присвячені доступу до правосуддя, де аналізується вплив воєнних обмежень на реалізацію права на судовий захист (Горбалінський, Задаля, 2022). Важливий внесок зроблено в площині адміністративного судочинства під час воєнного стану, зокрема в роботі І. В. Міщук та Б. С. Киричука, де розкрито сутність адміністративного провадження в умовах війни (Міщук, Киричук, 2023).

Окремий блок досліджень стосується цифровізації судочинства та дистанційної участі в судових засіданнях. У працях О. М. Гловюк та О. О. Дроздова аналізується проведення судових засідань у режимі відеоконференції крізь призму гарантій права на справедливий суд і практики ЄСПЛ (Гловюк, Дроздов, 2023).

Попри помітний поступ у дослідженні окремих вимірів функціонування судової системи під час воєнного стану, комплексні праці, які б системно аналізували правові засади організації та здійснення судочинства в умовах дії воєнного стану як особливого правового режиму, залишаються поодинокими.

1. Організаційно-правові механізми функціонування судової системи під час воєнного стану

Умови повномасштабної збройної агресії проти України актуалізували питання про зміст та межі організаційно-правових механізмів функціонування судової системи в правовому режимі воєнного стану (Смокович, 2022). Воєнний стан як особливий правовий режим, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (2015), не допускає припинення діяльності судів, однак вимагає адаптації організації їх роботи до умов бойових дій, окупації та масових переміщень населення.

Ключову роль у початковій організації роботи судів у перші дні повномасштабної агресії відіграла Рада суддів України, яка 24 лютого 2022 року ухвалила рекомендації щодо дій судів в умовах воєнного стану (Верховний Суд України, 2022). У цих рекомендаціях наголошено, що робота судів не може бути припинена, але за наявності безпосередньої загрози життю та здоров'ю дозволяється тимчасове зупинення здійснення правосуддя конкретним судом із обов'язковим інформуванням Верховного Суду й Державної судової адміністрації.

Базовим організаційно-правовим механізмом стала зміна територіальної підсудності судових справ у зв'язку з неможливістю

окремих судів здійснювати правосуддя через бойові дії, окупацію чи руйнування будівель. На підставі статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Голова Верховного Суду починаючи з березня 2022 року видав низку розпоряджень, якими підсудність справ судів Донецької, Луганської, Херсонської, частини Київської та інших областей було тимчасово передано до безпечніших судів інших регіонів (Верховний Суд України, 2022).

Особливе значення мають внутрішні акти Верховного Суду, якими для всієї системи судів визначено загальні організаційні підходи до роботи в умовах воєнного стану (Верховний Суд України, 2022). Роз'яснення Верховного Суду рекомендують судам концентруватися насамперед на розгляді невідкладних категорій справ (застосування запобіжних заходів, спори щодо захисту життя, здоров'я, базових соціальних прав), а щодо інших категорій максимально використовувати письмовий розгляд та дистанційні форми участі сторін.

Організаційно-правові механізми воєнного часу тісно пов'язані з цифровізацією судочинства, яка стала ключовим засобом збереження процесуальної активності за обмежених можливостей фізичної присутності в суді. Кодекс адміністративного судочинства України, ЦПК та ГПК передбачають можливість участі в засіданні за допомогою відеоконференції, а під час воєнного стану ці норми були доповнені положеннями про використання власних технічних засобів учасників поза приміщенням суду.

У кримінальному процесі особливості дистанційного судочинства врегульовані статтею 336 КПК України, а внесені під час війни зміни розширили можливості для проведення засідань у режимі відеоконференції за участю обвинуваченого, свідків та інших учасників (КПК України, 2012; Гловюк, Дроздов, 2023).

Важливим організаційним інструментом стала диференціація судових справ за критерієм невідкладності та можливості розгляду в умовах воєнних загроз (Верховний Суд, 2022). Така класифікація дає змогу оптимізувати навантаження на суди, не відмовляючись від конституційних гарантій права на судовий захист у найбільш чутливих категоріях спорів (Курилін, Сопільник, 2023).

Організаційний вимір також охоплює питання кадрового забезпечення й психологічної підтримки суддів та працівників апарату судів. Частина суддів і персоналу була вимушена евакуюватися з окупованих чи прифронтових територій, що спричинило потребу у перерозподілі кадрів і створенні безпечних робочих місць у відносно спокійних регіонах.

2. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану

Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану в Україні є однією з ключових гарантій збереження верховенства права. Конституція України прямо встановлює, що навіть у разі запровадження воєнного стану не

допускається обмеження права на судовий захист (Конституція України, 1996; Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015). Міжнародні стандарти, зокрема стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), вимагають, щоб будь-які надзвичайні режими не призводили до фактичного нівелювання права особи звернутися до суду для захисту своїх прав.

Водночас повномасштабна агресія РФ призвела до суттєвих фактичних перешкод доступу до судів: значна кількість судів опинилася на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, частина будівель була зруйнована (Смокович, 2022). За даними аналітичних звітів Ради Європи, на кінець 2022 року близько 20 % місцевих судів не могли здійснювати правосуддя у звичайному режимі.

Відповіддю на ці виклики стала система зміни територіальної підсудності судових справ, що забезпечило збереження можливості розгляду справ і подання нових позовів. Така зміна підсудності виступає інструментом забезпечення доступу до правосуддя, а не його обмеження (Смокович, 2022;).

Доступ до правосуддя неможливо розглядати без урахування цифрових інструментів судочинства, насамперед електронного суду та відеоконференцій. О. Данилюк підкреслює, що використання електронних систем стало ключовим засобом підтримання роботи адміністративних судів і забезпечення можливості подання процесуальних документів, участі в засіданнях і отримання інформації про справу без фізичного відвідування суду (Горбалінський, Задаля, 2022).

Значну роль у забезпеченні доступу до правосуддя відіграє розвиток цифрової інфраструктури судової системи, зокрема підсистем «Електронний суд» та відеоконференцзв'язку. Завдяки цим інструментам учасники процесу можуть подавати документи, отримувати інформацію про рух справи, брати участь у засіданнях дистанційно. В умовах масової внутрішньої та зовнішньої міграції відеоконференції стали фактично єдиним інструментом реалізації права на участь у процесі (Гловюк, Дроздов, 2023).

Проблеми доступу до правосуддя особливо гостро проявляються щодо вразливих груп: внутрішньо переміщених осіб, мешканців тимчасово окупованих територій, осіб з інвалідністю, військовослужбовців. У відповідь на це система безоплатної правової допомоги розширила дистанційні консультації, онлайн-приймальні та гарячі лінії.

Попри суттєвий поступ у забезпеченні доступу до правосуддя під час воєнного стану, фіксується низка проблем: нерівномірність технічного оснащення судів і учасників процесу; недостатня правова визначеність окремих аспектів дистанційної участі; складнощі з інформуванням громадян про зміну територіальної підсудності; перевантаженість окремих судів (Горбалінський, Задаля, 2022).

Висновки. Проведене дослідження правових засад та організаційно-правових механізмів здійснення судочинства в умовах воєнного стану в Україні дозволяє зробити такі ключові висновки:

По-перше, конституційні гарантії права на судовий захист (статті 55, 64 Конституції України, 1996) та положення Закону «Про правовий режим воєнного стану» 2015 року створюють непорушну основу для безперервності правосуддя, виключаючи можливість створення надзвичайних судів чи припинення діяльності судової влади.

По-друге, організаційно-правові механізми функціонування судів, такі як зміна територіальної підсудності справ, особливі режими роботи, рекомендації Ради суддів України 2022 року та цифрова трансформація судочинства, продемонстрували високу ефективність у підтримці правосуддя. Ці інструменти дозволили раціонально розподілити навантаження між судами та забезпечити розгляд невідкладних справ.

По-третє, доступ до правосуддя реалізується через компенсаторні механізми – електронний суд, відеоконференції з використанням власних технічних засобів, систему безоплатної правової допомоги та інформування про зміну підсудності. Цифровізація стала ключовим фактором подолання територіальних і транспортних бар'єрів.

Разом із тим воєнний стан виявив системні проблеми: нерівномірність навантаження на суди, технічну нерівність доступу до електронних сервісів, ризики фрагментації судової практики та недостатню правову визначеність окремих дистанційних процедур. Ці виклики потребують законодавчого вдосконалення для повноцінної реалізації конституційних гарантій справедливого суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.12.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.12.2025).
3. Горбалінський В. В., Задаля Д. К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 263–265. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/56.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
4. Гловюк О. М., Дроздов О. О. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 438–444. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
5. Мішук І. В., Киричук Б. С. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 200–205. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.35> (дата звернення: 16.12.2025).
6. Курилін І.Р., Сопільник Л.С. Організаційні аспекти діяльності судів України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С. 62–68. URL: <https://zenodo.org/records/7928855> (дата звернення: 16.12.2025).

7. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Випуск 70. С. 450–455. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf> (дата звернення: 16.12.2025).

8. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ : Розпорядження Верховного Суду від 08 берез. 2022 р. № 2/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 16.12.2025).

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листопада 1950 р. (зі змінами). Ратифікована Україною 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.12.2025).

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996, June 28). Constitution of Ukraine: Law No. 254к/96-VR (as of January 1, 2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015, May 12). On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine No. 389-VIII (as of May 18, 2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

3. Horbalinskyi V. V., Zadalina D. K. (2022). Access to justice under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 8, pp. 263–265. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/56.pdf [in Ukrainian].

4. Hloviuk O. M., Drozdov O. O. (2023). Conducting court hearings by videoconference in criminal proceedings: doctri-

nal and practical problems. *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 1, pp. 438–444. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf [in Ukrainian].

5. Mishchuk I. V., Kyrychuk B. S. (2023). Peculiarities of administrative proceedings under martial law. *South Ukrainian Law Journal*, No. 1, pp. 200–205. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.35> [in Ukrainian].

6. Kurylin I. R., Sopilnyk L. S. (2023). Organizational aspects of the activities of Ukrainian courts under martial law. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. Economic Series. Legal Series*, Issue 37, pp. 62–68. URL: <https://zenodo.org/records/7928855> [in Ukrainian].

7. Smokovych M. I. (2022). Administration of justice under martial law: issues of legislative changes. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, Issue 70, pp. 450–455. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf> [in Ukrainian].

8. Supreme Court of Ukraine (2022, March 8). Order on determining territorial jurisdiction of cases: Order No. 2/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ [in Ukrainian].

9. Council of Europe (1950, November 4). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (as amended). Ratified by Ukraine on July 17, 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026